

O ARISTOTELOVSKOM CHÁPANÍ PREDIKÁCIE (III)

Stanislav SOUSEDÍK – Pavel CMOREJ

(21) CMOREJ, P.: Zdá sa, že vaše tvrdenie o vlastnosti *mať schopnosť stať sa* dištingtívnym predmetom rozumu (v 16. replike) som si poplietol s tvrdením o vlastnosti *byť* dištingtívnym predmetom rozumu. Ak je to tak, ospravedlňujem sa za svoju nepozornosť.

Ani na um mi nezišlo upodozrievať vás z nerozlišovania fyzických telies od geometrických, ale téza o kompenetrácii fyzických indivíduí mi pripadala taká neuveriteľná, že som si nebol istý, či vám dobre rozumiem, a preto som vám položil otázku o povahe týchto telies. Vo vašej odpovedi nachádzam však formulácie, ktoré neviem zladit' s tým, čo ste o kompenetrácii povedali v 19. replike. Pôvodne ste pripustili existenciu dvoch dokonale podobných indivíduí A, B, ktoré majú „všetchny akcidenty rôzne a všetky vlastnosti spoločné“, kým v poslednej replike konštatujete, že ak sú dve dokonale podobné telesá A, B prítomné na „dokonale“ tom istom mieste, tak „je každý akcident telesa A špecificky (nikoli numericky či silne) totožný s niejakým akcidentom B a naopak“. Rôznosť akcidentov, o ktorej sa zmieňujete v pôvodnej formulácii, som pochopil tak, že pripúšťa rôznosť teplôt, chuti, farieb, statočnosti, vzdialenosti od iných telies a pod., ale vaša druhá formulácia je opatrnejšia: v nej sa konštatuje, že akcidenty dokonale podobných telies, ktoré sú na tom istom mieste, sú špecificky totožné. Čo ste mali v 19. replike na mysli pod *rôznosťou akcidentov*? Ako mám rozumieť výrazu „dokonalá podobnosť“ v prípade dvoch rôznych indivíduí?

Ak vám dobre rozumiem, pripúšťate nielen kompenetráciu dvoch „dokonale podobných telies“, ale aj kompenetráciu fyzických telies, ktoré nie sú dokonale podobné. Svedčí o tom vaša odpoveď na moju otázku, či dve „splývajúce“ telesá môžu mať na tom istom mieste rôzne teploty. Podľa vás zrejme áno. Odpovedáte však otázkou o teplote, ktorú by ukazoval teplomer vložený medzi dve rôzne teplé telesá. Nezdá sa mi však, že by nám odpoveď na túto otázku pomohla nájsť odpoveď na moju otázku. Vo vašom prípade nejestvuje nijaké „medzi“, do ktorého by sme mohli vložiť teplomer. Keby sa dve rôzne teplé telesá dotýkali, teplejšie teleso by odovzdávalo svoje teplo chladnejšiemu telesu dovtedy, kým by sa ich teploty nevyrovnali. Nemám však ani potuchy o tom, čo by sa odohrávalo, keby telesá zaujímali to isté miesto. Menili by sa ich nerovnaké akcidenty? Pôsobili by tieto akcidenty na seba? Keby nepôsobili, jedno a to isté miesto by v tom istom čase malo teplotu x stupňov a zároveň nemalo teplotu x stupňov, lebo by malo teplotu y stupňov odlišnú od x stupňov, a to dovtedy, kým by sa ich teploty nevyrovnali.

(21) SOUSEDÍK, S.: Diskuse o kompenetraci těles je odbočkou od našeho hlavního námětu, ale není, myslím, neuzitečná.

K vašim otázkám: „Dokonalá podobnost“ individuálních těles x , y znamená, že x , y mají všechny vlastnosti (včetně přítomnosti v místě) společně. Taková tělesa by měla být podle Leibnizovy definice nutně totožná, ale ve skutečnosti totožná být nemusí, neboť se mohou lišit určitou ne-vlastností, totiž individualitou. O individualitě již víme, že je to nepravá mě, která se nemůže vyskytovat ve stavu A (viz repl. 14) a že tudíž na jejím základě nelze koncipovat žádnou vlastnost (viz repl. 13).

Na téměř místě mohou být i tělesa, která nejsou dokonale podobná. Představte si, že máte v nádobě litr vody a přilejete k němu litr lihu. Kdyby došlo ke kompenetraci, hladina kapaliny v nádobě by po přilítí lihu nestoupla, její váha by se však přibližně zdvojnásobila. Nevidím důvod, proč by na sebe kompenetrovaná tělesa nemohla vzájemně kauzálně působit (účinek by byl pravděpodobně okamžitý). Zajímavější je však zřejmě případ, kdy by na sebe takto nepůsobila. Soudím, že dvě kompenetrovaná tělesa, jedno modré, druhé nemodré (např. žluté), by si mohla při kompenetraci svou barvu podržet. Není, myslím, správně, co naznačujete, že se jedná o sporný předpoklad, protože by jedno místo bylo zároveň modré a nemodré. Místo totiž nemůže být barevné, barevná mohou být pouze tělesa v něm přítomná, a ta jsou podle předpokladu dvě. Modré těleso kompenetrované se žlutým by se nám jevilo pravděpodobně jako zelené. Máte-li kotouč způli modrý a způli žlutý a rychle jej roztočíte, vnímáte jej také jako zelený. Vnímá-li naše oko modrou a žlutou tak, že je nedokáže rozlišit, vidí zelenou.

Vzhledem k předpokladům, které jsem učinil, je analyticky pravdivé, že dokonale podobná tělesa A , B mají všechny vlastnosti společně, a všechny akcidenty individuálně různě. Ke každému individuálnímu akcidentu tělesa A existuje při tom právě jeden individuální akcident tělesa B , který je mu podobný, čili s ním specificky identický.

Možnost kompenetrace a nemožnost tzv. replikace (přítomnost jednoho tělesa na více místech) je sice poněkud kuriozní, ale přece dobrou zatěžkávací zkouškou explikativní síly aristoteléské teorie. Jak by se asi řešila tatáž problematika v rámci teorie nahých substrátů? Tuto otázku však jen nadhazují, nemyslím, že bychom ji měli nyní řešit.

(22) CMOREJ, P.: Nechcem umelo predlžovať diskusiu o kompenetrácii telies, ktorá je naozaj odbočkou od hlavnej témy nášho dialógu, no keďže mi umožňuje lepšie pochopiť niektoré z vašich pojmov, ktoré používate v úvahách o nej, dovoľm si pri nej ešte trochu zotrvať. Neskôr sa nám to môže hodiť.

Hneď v 2. odseku svojej repliky tvrdíte, že individualita nemôže byť základom vlastnosti, lebo sa nemôže vyskytovať v stave A . Tomu celkom nerozumiem, lebo ani fyzické predmety sa nemôžu vyskytovať v stave A , pričom nám nič nebráni na ich základe koncipovať rôzne vlastnosti. Ak T je nejaký fyzický objekt, tak byť ťažší tvrdsí, hustejší, ostrejší atď. ako T sú preda vlastnosti. Ak T je nejaké individuum, tak aj byť vyšší, starší, zdravší, múdrejší a pod. ako T sú vlastnosti, ktoré niektorým ľuďom prislúchajú a iným zasa chýbajú.

Navyše, nemôžeme azda povedať, že mať tú istú individualitu ako T je tiež istá vlastnosť? Je to síce vlastnosť, ktorú má iba T, ale vlastnosť. Keby ste to pripustili, nemuseli by ste sa dostať do kolízie s Leibnizovou definíciou identity, pretože dokonale podobné telesá A, B by nemali spoločné všetky vlastnosti: iba prvé by malo tú istú individualitu ako teleso A a len druhé tú istú individualitu ako teleso B. Musím však priznať, že dve telesá, ktoré majú všetky vlastnosti spoločné a líšia sa iba individualitou, sú pre mňa istou záhadou. Predpokladám, že na základe ich rôznosti, odlišnosti ich individualít a ich modalít možno skonštruovať mnoho vlastností, ktoré prislúchajú iba jednému z takých telies.

Kompenetrácia litra vody s litrom liehu bez zvýšenia hladiny tekutiny v nádobe by nebola možná bez výraznej zmeny hustoty, ktorá by viedla k zmene tepla a k celej sérii ďalších zmien akcidentov, takže neviem, či ešte môžeme hovoriť o dvoch telesách, z ktorých jedno je totožné s pôvodným litrom vody a druhé s pôvodným litrom liehu. Narážam tu aj na otázku totožnosti telies a na ich odlišiteľnosť po kompenetrácii a zmenách ich akcidentov. V tejto súvislosti sa vynára i problém vzájomného pôsobenia akcidentov a ich vplyvu na identitu individuí, ktorým prislúchajú.

Teleso, ktoré je zelené, nie je podľa mňa ani modré ani žlté, takže nemôžem akceptovať vaše tvrdenie, že „dvě kompenetrovaná tělesa, jedno modré, druhé nemodré (např. žluté), by si mohla při kompenetraci svou barvu podržet“. Na tom nič nemení skutočnosť, že zmiešaním modrej farby so žltou dostaneme zelenú farbu. Spor tu teraz vidím v tom, že jedno a to isté miesto (teleso) je modré, žlté aj zelené, lebo si podržalo farbu pôvodných telies a zmiešaním farieb sa stalo navyše žlté. Súhlasím však s tým, že farebné môžu byť iba telesá, a nie prázdne miesta. Keď som v minulej replike hovoril o teplote miesta, mal som na mysli miesto v nejakom či na nejakom telese, a nie vo vzduchoprázdne.

Nie je mi jasné, do akej miery sa v úvahách o kompenetrácii rešpektujú známe fyzikálne zákony. Vychádza sa pritom iba z Aristotelovej fyziky, alebo sa berie do úvahy aj súčasná fyzika? Alebo ide iba o špekulatívne úvahy, v ktorých sa skúmajú rôzne možnosti koexistencie telies na základe vopred prijatých predpokladov, pričom sa môžu, ale nemusia akceptovať známe fyzikálne zákony (či už všetky alebo aspoň niektoré z nich)? Myslím, že kompenetrácia dvoch telies stojí pred celým radom fyzikálnych problémov, ktoré nemožno ignorovať. Explikatívna sila špekulácií o kompenetrácii závisí v značnej miere od ich zhody s poznatkami fyziky.

Zatiaľ ste uvažovali iba o kompenetrácii dvoch telies. Môže kompenetrovať aj viacej telies? Dokonca ľubovoľný počet?

(22) SOUSEDÍK, S: Budu odpovedať na vaše podněty a otázky v tom pořadí, ve kterém je kladete.

1) Výraz „koncipovat vlastnost F na základě reálné entity x“ je pro mne zkratkou výrazu „koncipovat vlastnost F takovou, že je nějaká metafyzická část reálné entity x ve stavu A součástí vlastnosti F“. Je-li tomu tak, pak predikáty typu „...podobný Janovi“ nejsou koncipovány na základě denotátu jména „Jan“, nýbrž pouze na základě

reálně existujícího, singulárního vztahu podobnosti, např. na základě Petrovy podobnosti s Janem.

2) Dávám vám zapravdu, že „mít tutěž individualitu jako T“ je vlastnost a děkuji za upozornění, že je tím možno předejít kolizi s Leibnizovým principem identity. (Upozorňují pouze, že vztah identity, kterou se vztahuje každé individuum k sobě samému, se v rámci teorie, kterou zastávám, nepovažuje za vztah reálný, nýbrž pouze intencionální).

3) Vaši poznámku na konci odst. 3 jsem pochopil tak, že podle vašeho mínění dvě tělesa A, B lišící se pouze individualitou (resp. vlastností „mít tutěž individualitu jako A, resp. B“), mohou mít v některých světech větší počet různých vlastností. To je, myslím, zcela správné (a mám za to, že jsem to v replice 19 již i připustil).

4) Vidíte v mých tvrzeních týkajících se kompenetrace spor. Podle mého mínění v nich sporu buď není, anebo se vám jej dosud nepodařilo odhalit. Aby to bylo zcela patrné, je však třeba odstranit konfuzi. Předpokládejme, že máme dvě stejně velké kulečnickové koule A, B, a že A je modrá a B je žlutá. Předpokládejme dále, že došlo k jejich kompenetraci tak, že střed A je na tomtéž místě jako střed B. Předpokládejme, že tak jako na sebe tyto koule nepůsobí, když se klidně dotýkají, tak na sebe nepůsobí ani při kompenetraci.

Uvažme nyní, že slovo „místo“ může mít nejméně dva významy. První význam: Místo nějakého tělesa x je jeho vztah k souřadnicím. „Kde je Ružomberok?“ „Na Slovensku“. Souřadnicemi jsou zde státní hranice. Místo v tomto smyslu nemůže být barevné, protože je to vztah. Druhý význam: Část (pravá nebo nepravá) nějakého tělesa. „Kde tě bolí?“ „V noze“. V tomto druhém významu místo být barevné může.

Zastávám tato tvrzení: 1) Modrá a žlutá koule jsou na téměř místě (v prvním významu). 2) Žádné místo (samozřejmě v 2. významu) těles A, B není zároveň modré a nemodré. 3) Při pozorování kompenetrovaných koulí A, B bychom měli pravděpodobně iluzi, že vidíme těleso zelené, podobně jako při rychlém otáčení kotouče způli modrého a způli žlutého. Zdá se totiž, že platí obecně, že když naše oko není z nějakého důvodu s to rozlišovat dvě barvy, má iluzi neskutečné barvy třetí. Točíte-li oním žlutým a modrým kotoučem velmi rychle, vidíte modrou a žlutou t e m ě ř zároveň. U kompenetrovaných koulí A, B, bychom ty barvy viděli ú p l n ě zároveň. Můj dohad, že bychom měli iluzi zelené, je jen pravděpodobný, nijak zvlášť mi na něm nezáleží, spor však v uvedených třech tvrzeních žádný prozatím nevidím.

5) Při kompenetraci těles jde o otázku, zda neobsahuje spor myšlenka, že dvě (nebo více, nikoli však libovolný počet) těles je na tomtéž místě (ve smyslu vztahu k souřadnicím). Tvrdím, že: za předpokladu, že dojde k anihilaci určitých prostorových vztahů je to možné. Nejsem si jist, zda není k tomuto předpokladu třeba přidat ještě jeden, že totiž kompenetrovaná tělesa na sebe vzájemně kauzálně nepůsobí (tj. že vedle anihilace prostorových vztahů musí dojít také k anihilaci účinků, které k sobě navzájem kompenetrovaná tělesa vyvolávají). Je to otázka, k níž nám fyzika asi mnoho neřekne, protože to je empirická věda, jež se jako taková chováním kompenetrovaných těles nezabývá. Na chování kompenetrovaných těles by se snad dalo usuzovat extrapolací známých fyzikálních poznatků (tím směrem jde má úvaha o tom, jaké barevné iluze by kompenetrovaná tělesa vyvolávala). Ale mám za to, že to

není příliš zajímavé thema. Zajímavější se mi zdá úvaha vycházející z předpokladu, že k vzájemnému působení kompenetrovaných těles v některých případech buď nedochází anebo, pokud k němu dochází, je anihilováno.

Představme si možný svět W skládající se pouze ze čtyř kulečnickových koulí A , B , C , D . Dojde-li ve W k anihilaci prostorového vztahu koule A ke kouli B , nikoli však k anihilaci prostorového vztahu koule A , ke kouli C a D , pak došlo ke kompenetraci A a B . Dojde-li nadto ještě k anihilaci prostorového vztahu kompenetrovaných koulí A , B ke kouli C , nikoli však k anihilaci jejich vztahu k D , došlo by ke kompenetraci A , B , C . Dojde-li k anihilaci všech prostorových vztahů ve W , budou se koule A , B , C , D k sobě chovat jako ideální předměty, a nemělo by tedy smyslu mluvit o jejich místech, a tedy ani o kompenetraci.

(23) CMOREJ, P.: K bodu 1) len toľko, že ak vaše koncipovanie vlastnosti je jej konštrukciou z mimojazykových entít, tak súhlasím s názorom, že konštrukcia vlastnosti typu „... podobný Janovi“ nezávisí od toho, či Ján je denotátom nejakého mena. Lenže sám predikát ako *jazykový výraz* obsahuje meno „Ján“ a ak sa má vzťahovať na vlastnosť byť podobný Janovi, tak jeho časť „Jan(ovi)“ musí denotovať Jána. Preto si myslím, že *predikáty* typu „... podobný Janovi“ „sú koncipované na základe denotátu jména „Jan““. Keby denotátom tohto mena bol Juraj, a nie Ján, výraz „... podobný Janovi“ by bol iný predikát, lebo by mal iný význam.

V bode 4) uvádzate dve explikácie intuitívneho pojmu miesta, ktorým celkom nerozumiem. Podľa prvej explikácie miesto je *vzťah* telesa k súradniciam. Aký vzťah máte na mysli? Akým predikátom by ste ho vyjadrili? Viete, že pod vzťahom sa rozumie buď relácia (t. j. množina usporiadaných n -tíc), alebo funkcia, ktorá usporiadaným dvojiciam typu (možný svet, okamih) priradzuje relácie. Ktorú z týchto možností si mám vybrať? Alebo operujete pojmom vzťahu, ktorý sa od predchádzajúcich dvoch pojmov líši?

Nie je mi jasné ani vaše chápanie súradnice. Slovom „súradnice“ sa zvyčajne označujú čísla, ktoré buď samy osebe alebo spolu s inými číslami ako členy usporiadaných n -tíc čísel *jednoznačne* určujú polohu (miesto) bodov a rôznych geometrických útvarov na priamke, v rovine alebo v priestore, pravda, za predpokladu, že sú dané osi súradnic. Vaše hranice Slovenska nie sú súradnicami v tomto zmysle. Navyše neurčujú polohu Ružomberka jednoznačne. Každá uzavretá čiara ohraničujúca ľubovoľne veľké pozemské teritórium, na ktorom sa nachádza Ružomberok, predstavuje jeho súradnice vo vašom zmysle. Takými súradnicami sú hranice stredoslovenského kraja, hranice bývalého Československa, strednej Európy, Európy atď. V tejto súvislosti mi napadá, či pod vzťahom telesa k súradniciam nerozumiete vzťah nachádzať sa vnútri určitej hranice či hraníc. Možno však tento vzťah pokladať za explikát pojmu miesto? Rozhodne nie, pretože miesto nie je vzťah a výraz „miesto“ nie je predikát označujúci vzťah. Alebo ste mali na mysli vzťah nachádzať sa (byť) na [tom a tom] mieste či vzťah zaujímať [to a to] miesto. Ani to by nebol dobrý explikát pojmu miesta, pretože medzi miestom a nachádzaním sa na [tom a tom] mieste je veľký rozdiel.

Nepozdáva sa mi ani vaša druhá explikácia pojmu miesta, pretože stotožňuje miesto s časťou telesa. Existujú predsa aj prázdne miesta, na ktorých sa nič nenachádza, ale *môže* nachádzať, a jedno a to isté teleso môže zaujímať raz jedno a inokedy zasa iné miesto. Telesa môžu svoju polohu meniť, miesta sú stabilné a jednoznačne určené svojimi súradnicami v bežnom zmysle, pravda, ak je daný či zvolený určitý súradnicový systém.

Vo svojich úvahách o farbe kompenetrovaných telies sa odvolávate na príklad pohybujúceho sa kotúča, ktorý je spoločne modrý a spoločne žltý. Myslím, že v tomto prípade nastáva celkom iná situácia ako pri kompenetrácii dvoch telies, z ktorých jedno je úplne modré a druhé úplne žlté. V minulej replike ste vyslovili predpoklad, že „dvě kompenetrovaná tělesa, jedno modré, druhé nemodré (např. žluté), by si mohla při kompenetraci svou barvu podržet“. Z toho mi vychodí, že teleso, ktoré vznikne kompenetráciou takýchto telies, by malo byť na jednom a tom istom mieste svojho povrchu modré aj žlté, teda nemodré a naopak, pretože ich povrchy by splynuli do jedného a každá časť povrchu by mala obidve farby, čo nie je podľa mňa možné. Od zelenej farby abtrahujem, lebo sa pohrávate s predpokladom, že kompenetrované telesá na seba nepôsobia. Domnievam sa, že úvahy o *našom vnímaní* takého telesa či skôr dvojtelesa nie sú dôležité ani smerodajné. Podstatná je povaha kompenetrovaných telies, ktorá určuje aj charakter nášho vnímania.

V bode 5) kladiete rečnícku otázku, či myšlienka dvoch alebo viacerých telies na tom istom mieste neobsahuje spor. Podľa mňa odpoveď závisí od predpokladov, o ktoré sa opiera teória kompenetrácie. Pripúšťam, že sa vám môže podariť vybrať ich tak, že sa vyhnete sporu, lenže to samo osebe nestačí. Viete, že konzistentnosť teórie nie je zárukou jej pravdivosti. Preto by sme pri jej posudzovaní mali zvažovať aj jej východiská a ich dôsledky a skúmať, či nie sú v spore s niektorými všeobecne uznávanými pravdami. V tejto súvislosti si nemožno nepoložiť aj otázku, či kompenetrácia telies je fyzikálne vôbec možná. Ak to tak nie je, jej hodnota je podľa mňa čisto špekulatívna. Tým nechcem povedať, že nemôže byť zaujímavá, napríklad pre historika, ktorý domýšľa názory iných autorov.

Pri hľadaní predpokladov, ktoré by mohli zabezpečiť konzistentnosť vašich úvah, sa občas utiekate k pojmu anihilácie, najmä anihilácie priestorových vzťahov a kauzálneho i vzájomného pôsobenia. Nie je to východisko z núdze? Čo znamená anihilovať množinu usporiadaných n -tíc alebo funkciu, ktorá dvojiciam (možný svet, časový okamih) priradzuje relácie? Možno ju anihilovať a pritom neanihilovať entity, ktoré sú v danej relácii alebo vzťahu?

V závere svojej repliky spomínate anihiláciu priestorového vzťahu gule A ku guli B, ktorá nastane po ich kompenetrácii. Ide naozaj o *anihiláciu vzťahu*? Nezaujima guľa A nejaký priestorový vzťah aj k sebe samej? Domnievam sa, že áno: nachádza sa na tom istom mieste ako A. Ak je táto odpoveď správna, tak prečo nepovedať, že po kompenetrácii je A na tom istom mieste ako B a že po kompenetrácii všetkých štyroch gúl A, B, C a D budú všetky na tom istom mieste ako A?

(23) SOUSEDÍK, S.: Značná časť vašej odpovedi je venovaná problematike kompenetrácie a miesta. K tomu jen několik slov: Domníváte-li se, že teorie kompenetrace

může být při volbě vhodných předpokladů prosta logického sporu, připouštíte, jak se mi zdá, existenci kompenetrovaných těles v nějakém možném světě. To je však zajímavé teze, jednak – jak správně uvádíte – pro historika domyšlejícího názory jiných autorů, jednak možná ale i pro nehistorika, který si položí otázku, zda je třeba text, v němž se vypráví, že zmrtvýchvstalý Kristus vstoupil mezi apoštoly zavřenými dveřmi (Jan 20, 26), považovat a p r i o r i za nevěrohodný.

Pokud jde o vaše kritické poznámky k tomu, co jsem napsal o místě, musel bych svá tvrzení zřejmě hodně upřesnit, a nevyklučuji, že bych je pod dojmem vašich námitek musel třeba i odvolat. Ale nemyslíte, že by bylo lépe, kdybychom diskusi o místě prozatím přerušili, a vrátili se k našemu vlastnímu námětu, k aristotelické teorii predikace? Tato teorie vychází z určitých ontologických předpokladů, z nichž jsme již trochu mluvili o substanci a akcidentu. Důležitým druhem akcidentu je vztah. O tom, jak jsou v tomto bodu naše stanoviska prozatím vzdálená, svědčí vaše poznámka k možnosti anihilace vztahu. Píšete: „Co znamená anihilovat množinu uspořádaných n -tic anebo funkcí, která dvojicím (možný svět, časový okamžik) přiřazuje relace? Je možno ji anihilovat a přitom neanihilovat entity, které jsou v dané relaci nebo vztahu?“

K tomu: míníte-li v uvedeném úryvku slovem „funkce“ určitou intenzi, pak mluvit v souvislosti s takovým předmětem o anihilaci nemá smysl. Anihilovány mohou být pouze reálná jsoucna, a k těm intenze nenáleží. Z mého hlediska je taková intenze intencionálním jsoucnem, které existuje jen pokud je předmětem myšlení, a jinak ne. Pokud jde o množinu uspořádaných n -tic, která je „světamžikům“ touto intenzí údajně přiřazena, prosím, abyste se mnou v dalším pro zjednodušení předpokládal, že se jedná o třidu uspořádaných dvojic. Vezměme jednu takovou uspořádanou dvojici (a, b) a pejme se, v čem spočívá její „uspořádanost“? Tato uspořádanost není totožná ani pouze s individuem a , ani pouze s individuem b , ani s dvojicí (a, b) , protože individua a, b mohou často existovat, aniž by byla takto uspořádaná. Není-li uspořádanost totožná se svými dvěma členy, je něčím třetím, a to individuem, akcidentem. Vždyť přece např. vidím, že je Prokop větší než Marie, poznávám hmatem, že je jedno velkonoční vejce svým tvarem podobné druhému atd! Takovému akcidentu říkám „vztah“ a právě anihilaci tohoto akcidentu jsem měl na mysli při svých vývodech o kompenetraci. Tento akcident je exemplifikaci (podle vaší terminologie „realizaci“ či „zpředmětněním“) oné „konstrukce“, jež (domněle) identifikuje onu fiktivní intenzi. Identifikovat uspořádané dvojice, jež jsou prvky určité relace, lze dle mého mínění pouze srovnáváním oné tzv. konstrukce přímo s empirickou realitou. Tato konstrukce vztahuje k empirické realitě vztahem oně oslabené identity, jejíž pojem jsem se pokusil vyložit v předchozím.

Připojím nyní ještě dvě poznámky k problematice vlastností.

1) U vlastnosti typu „podobný Janovi“ je Jan (tj. denotát jména „Jan“) částí oně vlastnosti. Neřekl bych nicméně, že je Janova přítomnost v té vlastnosti „koncipována na základě Jana“. Důvod spočívá v definici, kterou jsem zavedl v replice 22. Jan je ve vlastnosti přítomen fyzicky, a nikoli na základě nějakého koncipování.

2) V rámci prvotních vlastností (viz repl. 19) budu rozlišovat vlastnosti ontologické a logické. Příkladem ontologické vlastnosti je „být živočichem“. Příkladem

logické vlastnosti je „být člověkem nebo zvířetem“. Rozdil vidím v tom, že ontologické vlastnosti jsou koncipovány na základě mě, kterou individua ve stavu K opravdu mají. U logických vlastnosti tomu tak není: není zřejmě možné, aby nějaké individuum mělo např. disjunktivní mě „člověk nebo zvíře“ v e s t a v u K. Dalšími příklady logických vlastnosti jsou: identita, prostorový vztak k sobě samému, vlastnický vztah atd. Zvláštní odrůdou logických vlastností jsou ty, které je nemožné o něčem pravdivě vypovídat, jako je vlastnost „být čtverhranným kruhem“ atd.

(24) CMOREJ, P.: Sůhlasím s vašou domníenkou, že pri voľbe vhodných predpokladov by sa teória kompenetrácie mohla vyhnúť sporu, je však otázne, či jej chápanie telies bude v takom prípade zlučiteľné s chápaním, ktoré akceptujú fyzici. Mimochodom, myslíte si, že Kristus prechádzajúci zatvorenými dverami je fyzikálne teleso? Lenže to nie sú problémy, ktorými by sme sa museli zaoberať, pretože s témou nášho dialógu užšie nesúvisia. Preto ochotne prijímam váš návrh vrátiť sa k aristotelovskej teórii predikácie, od ktorej sme sa povážlivo vzdialili.

Myslím, že nadišiel čas presunúť našu pozornosť na akcidenty, za ktoré pokladáte – na moje nemalé prekvapenie – aj vzťahy (zmienili ste sa o tom aj v 20. replike). Ako naznačujete, naše názory na vzťahy sú „prozatím vzdialené“, čo nepokladám za prekážku; rád sa zoznámim s teóriou vzťahov, na ktorú som v literatúre zatiaľ nenarazil (z čoho nevyplýva, že sa v nej nenachádza). Navyše predpokladám, že mi pomôže lepšie pochopiť aristotelovskú teóriu akcidentov. Ešte musím dodať, že moja poznámka k možnosti anihilácie vzťahov mala povahu otázok, a nie tvrdení. Nemám nijaké výhrady k vášmu tvrdeniu, podľa ktorého „nemá smysl“ hovoriť o anihilácii funkcií, a teda ani o anihilácii funkcionálne chápaných intenzí – toto stanovisko som chcel brániť, a nie spochybňovať. To isté si však myslím aj o reláciách, t. j. množinách usporiadaných n -tíc. Váš text nie je v tomto bode celkom jednoznačný. Nie som si tiež istý, či relácie považujete za vzťahy, a teda za akcidenty, alebo za entity inej kategórie. Mohli by ste sa vyjadriť k týmto otázkam?

Našej diskusii o akcidentoch by určite prospelo, keby ste mohli v podobe určitých téz zhrnúť svoje poznámky a tvrdenia o akcidentoch roztrúsené po rôznych replikách. Uvítal by som to nielen ja, ale určite aj naši čitatelia, ktorí by ich mali pekne pohromade. Pôvodne som to chcel urobiť sám, ale potom som si uvedomil, že by som mohol všeličo skresliť. Nie je tiež vylúčené, že niektoré zo svojich pôvodných formulácií budete chcieť upraviť alebo pridať ďalšie. V tejto súvislosti navrhujem, aby sme diskusiu o vašom chápaní vzťahov ako akcidentov zatiaľ odročili. Myslím, že v tomto štádiu nášho dialógu by bolo vhodnejšie začať všeobecnejšími úvahami o akcidentoch a až na ich pozadí sa zaoberať vzťahmi. Súhlasíte?

(24) SOUSEDÍK, S.: Rád. Akcidenty jsou individuální reálná jsoouca, která nejsou schopna samostatné existence, ale vyskytují se pouze jako vymezení (= determinace, „modifikace“) nějaké od sebe reálně odlišné individuální substance.

Substance jsou příkladem vymežitelných jsooucen (tzv. potenci), akcidenty příkladem jsooucen vymežujících (tzv. aktů). Kus vosku je substance, která je vymežitelná

tím nebo oním tvarem, může podle okolností nabýt tvaru koule nebo tvaru hranolu. Tvar koule a hranolu jsou příklady akcidentů vymezujících onu substancii.

Vyložil jsem již, že substance i akcidenty mají metafyzické části (mě), na jejichž základě lze koncipovat vlastnosti. Substance a akcidenty jsou reálna jsoucna, vlastnosti (např. „...je člověk“, „...je statečný“) jsou jsoucna intencionální. Rozum intencionální jsoucna neobjevuje hotová, nýbrž je koncipuje na základě mě reálných věcí.

Esenci určité substance budu nazývat třídu jejich vlastností koncipovaných na základě jejich mě odlišných od individuality. Esenci určitého individuálního akcidentu budu nazývat třídu jeho vlastností koncipovaných na základě jeho mě odlišných od individuality. Predikuje-li se o substancii její esence nebo libovolný prvek této esence, budu mluvit o predikaci substanciální. Predikuje-li se o této substancii esence jejího akcidentu anebo libovolný prvek této esence, budu mluvit o predikaci akcidentální. Substanciální predikaci vyjadřujeme vždy nutnost *de re* (tu skutečnost, že určitá jednotlivá substance má nutně ty a ty mě ve stavu K). Akcidentální predikaci vyjadřujeme někdy nutnost *de re* (má-li substance akcident, o který se jedná, nutně), někdy nahodilost (má-li substance onen akcident nahodile). Pro kus vosku je např. nahodilé, zda má tvar koule nebo hranolu, pro člověka tvar jeho těla po této stránce nahodilý není (změny tvaru těla, které způsobují např. těžké úrazy, mívají vzápětí smrt).

Aristotelés rozlišoval devět druhů akcidentů, nejdůležitější mezi nimi jsou kvantita, kvalita, vztah. – Tolik prozatím k problematice akcidentů (a zároveň trochu i k související s tím problematice aristotelské verze esencialismu).

(25) CMOREJ, P.: V úvahách o akcidentoch sa nevyhneme ani substanciám, ani individuám. Myslím, že v tejto súvislosti nebude na škodu pripomenúť, že termín „individuum“ používate v dvoch významoch (replika (9)): v užšom zmysle, ktorý nazývate „presným“, a v širšom zmysle, podľa ktorého individuá sú elementárne agregáty zložené zo substancie a jej akcidentov. Individuá v striktnom zmysle sú podľa vás „pouze prvé substance“. Mám tomu rozumieť azda tak, že tieto individuá sú substance, ktoré nemajú nijaké akcidenty (ani vlastnosti)? Ale ved' z toho, čo píšete v článku [1] na s. 8 a 11 je zrejme, že žiadna substancia nemôže byť nahá, lebo existujú akcidenty a vlastnosti, ktoré jej prislúchajú nevyhnutne, z čoho vyplýva, že substance bez akcidentov a vlastností neexistujú. Aký je potom zmysel pojmu substancia, ktorá je „pouze prvá substancia“? Nejde o číry pojem substrátu, v ktorom sa nepredpokladá ani nevylučuje existencia nevyhnutných akcidentov a vlastností prislúchajúcich substrátu?

Ak je to tak, navrhujem, aby sme individuá v zmysle čírych substrátov dôsledne nazývali *substanciami*, prípadne *prvými substanciami* (ak ich bude treba odlišiť od druhých substancií). Termín „*individua*“ by sme mohli používať na označenie substancií aj s ich akcidentmi a vlastnosťami. Podľa mňa iba individuá v tomto zmysle sú „plnokrvné“ fyzické entity, substancia bez akcidentov a vlastností je číry pojem. Čo si o tom myslíte?

Na záver ešte dve otázky týkajúce sa vášho chápania esencie a predikácie, o ktorých ste sa zmienili vo svojej poslednej replike. Sú prvkami esencie určitej substance alebo určitého akcidentu výlučne esenciálne vlastnosti? Možno substanciam a akcidentom predikovať aj vlastnosti, ktoré nie sú esenciálne, ba aj vlastnosti, ktoré im neprislúchajú? Prijímate teda aj predikáciu, ktorá nie je ani substancijná, ani akcidentálna?

(25) SOUSEDÍK, S.: Rozdělím svou odpověď na vaše otázky do několika bodů:

1) Soudím, že existují individua dvojího typu, substance a akcidenty. V širším smyslu považují za individua také elementární agregáty (nikoli však již agregáty „bez přívlastku“).

2) V pojmu substance, která nemá žádné akcidenty, nevidím spor (zdá se, že Aristotelés považoval za takovou substancí svého „prvního hybatele“). V empirickém světě přicházíme nicméně do styku pouze se substancemi, které mají určité akcidenty dílem nahodile, dílem (např. kvantitu) nutně.

3) Z toho, že mají substance, s nimiž přicházíme do styku, nutně nějaké akcidenty, neplyne, že jsou tyto substance „čirými pojmy“. To, že má pan Novák nutně hlavu, jistě neznamená, že je zbytek jeho těla čirý pojem. Mezi hlavou a trupem je reálná distinkce, mezi substancí a akcidentem též. Ale možná jste chtěl výrazem „čirý pojem“ naznačit to, že substance není nějakou přírodovědeckými metodami postižitelnou entitou. To je ovšem pravda, v tomto bodu je její status podobný nahým substrátům. Substance se však od nahých substrátů liší jednak tím, že je v jistém smyslu (objasněném, jak doufám, již replice 6) empirická, jednak ale i tím, že má sama o sobě mě, na jejichž základě lze koncipovat vlastnosti, které jí náleží. – S empiričností substancí je to podobné, jako s empiričností některých mikroskopických preparátů. Takové preparáty jsou o sobě smysly nepostižitelné, ale když je náležitě obarvíte, můžete je pozorovat. U substancí hrají roli barviv akcidenty.

4) Individuální substance našeho empirického světa mají esenci, díky níž mají nutně určité akcidenty. Je možné, že existuje taková substance, která díky své esenci nemůže mít žádné akcidenty (to by byl onen Aristotelův první hybatel). Je možné i to, že existuje substance, která aktuálně žádné akcidenty nemá, ale může nějaké mít.

5) Na závěr se pokusím vyložit (v nepodstatně zjednodušené podobě) aristotelské rozlišení různých druhů predikace. Dovolíte-li, upravím pro ten účel nepatrně terminologii, kterou jsem zavedl v předchozí replice (věcně nedochází k žádné změně).

Protože rozlišuji v aristotelském duchu tři typy individuí (substance, akcidenty, elementární agregáty), rozlišuji i trojí typ predikace:

a) Při prvním typu se o jednotlivé substancí predikuje její esence (nebo její libovolný prvek). Příklady:

Sokrates je člověk (resp. živočich, resp. substance, resp. rozumový atd.).

b) Při druhém typu se predikuje o jednotlivém akcidentu jeho esence (nebo její libovolný prvek). Příklad:

Sokratova statečnost je ctnost (resp. kvalita atd.).

Oba uvedené typy predikácie budu nazývať predikáci esenciální (Aristotelés rozlišuje v *Druhých analytikách* v jejím rámci ešte rôzne druhy podľa toho, jaký prvek esencie se o individuu predikuje. To zde pomjím).

c) V rámci tretieho typu se o jednotlivé substancii obsažené v rámci určitého elementárního agregátu predikuje esencie (nebo její libovolný prvek) některého jejího akcidentu. Příklad:

Sokrates je statečný (resp. ctnostný atd.).

Tento typ predikácie budu nazývať predikáci akcidentální.

d) Čtvrtý typ, v němž by se o individuálním akcidentu vypovídala esencie jeho substance, se v přirozeném jazyku nevyskytuje.

6) Nyní se ještě pokusím formulovat pro uvedené typy predikací jejich pravdivostní podmínky. V následujících formulacích rozumím slovem „vlastnost“ vždy pouze vlastnost ontologickou.

I. Singulární výrok vyjadřující esenciální predikaci je pravdivý právě tehdy, když a) existuje substance resp. akcident denotovaný jeho subjektem, a b) má-li tato substance resp. akcident tu mě ve stavu K, na jejímž základě je koncipována vlastnost signifikovaná jeho predikátem.

II. Singulární výrok vyjadřující akcidentální predikaci je pravdivý právě tehdy, když a) existuje substance denotovaná jeho subjektem, a b) tato substance je determinována akcidentem, který má mě ve stavu K, na jejímž základě je koncipována vlastnost signifikovaná jeho predikátem.

CMOREJ, P.: Ad 1) Na konci 9. repliky ste povedali, že „individua v přesném smyslu jsou ... pouze první substance“. To má trochu pomýlilo a viedlo k tomu, že som pri objasňovaní vášho chápania terminu „individuum“ pozabudol (tuším, že už druhý raz), že aj akcidenty sú individua, za čo sa ospravedlňujem. Chcel by som však vedieť, či naďalej trváte na citovanej formulácii a za individua v *presnom zmysle* pokladáte iba prvé substance bez akcidentov alebo aj akcidenty samy osebe? Ja by som za individua v presnom zmysle označil skôr elementárne agregáty než prvé substance alebo akcidenty.

Ad 2) V pojme substance bez akcidentov som nevidel spor ani ja, nie som si však istý, či sa v ňom neocitneme, keď ju zbavíme aj jej vlastností, teda aj tých, ktoré jej prislúchajú nevyhnutne. V tejto súvislosti by sme mali odlišiť 1. pojem substance, do ktorého nie sú zakomponované ani jej akcidenty, ani vlastností, od 2. konštatácií, že substance nemá, resp. môže nemať vlastností či akcidenty. Zavedenie pojmu substance, z ktorého sa nedá usúdiť na jej vlastností, nemusí viesť k sporu, kým tvrdenie, že substance nemá nijaké vlastností alebo že jej chýba vlastností V či akcident C, ktoré jej v skutočnosti prislúchajú *nevyhnutne*, je zrejme kontradiktórické.

Podľa vás substance empirického sveta vždy majú nejaké vlastností a akcidenty. Čo nám však zostane, keď si od takej substance odmyslíme *všetky* jej vlastností a akcidenty? Myslím, že čirý pojem.

Z toho, čo píšete o prvom hýbateľovi, usudzujem, že existujú substancie, ktoré nemajú nijaké akcidenty. V tejto súvislosti sa vynára otázka, či existujú substancie, ktoré nemajú alebo môžu nemať *vlastnosti*. Aký je váš názor na túto otázku?

Ad 3) Zbytok Novákovho tela bez jeho hlavy určite nie je číry pojem. Čo nám však zostane, keď pána Nováka zbváme aj tohto zbytku a *všetkých jeho akcidentov i vlastností*? Niečo viac než pojem?

Je hlava pána Nováka jeho akcident? Nie je potom akcidentom každá časť jeho tela, ba dokonca aj celé jeho telo?

Ad 4) Existujú teda substancie, ktoré nemajú, ale môžu mať akcidenty, ako aj substancie, ktoré nemajú ani nemôžu mať akcidenty. Môžeme k nim pripojiť aj substancie, ktoré majú a môžu nemať akcidenty, ako aj substancie, ktoré majú a nemôžu nemať akcidenty?

Ad 5) Tu nadviažem na otázky, ktoré som vám položil v závere predchádzajúcej repliky. Z vašich vymedzení predikácie mi vychodí, že pri každej predikácii (ktoréhokolvek z troch uvedených typov) sa buď substancii, alebo akcidentu pripisuje *ich* esencia alebo jej prvok. V oboch prípadoch je to esencia alebo vlastnosť, ktorá *prislúcha* subjektu predikácie. Neviem, či prvkami esencie sú *iba* esenciálne vlastnosti (na moju otázku na túto tému ste neodpovedali), budem však predpokladať, že je to tak. V opačnom prípade by subjektu predikácie mohol chýbať niektorý z neesenciálnych prvkov esencie a v takom prípade by mu chýbala aj sama esencia, čo nie je možné. Z uvedeného chápania predikácie vyplýva, že ak substancii alebo akcidentu pripisujeme esenciu či vlastnosť, ktorá im neprislúcha, alebo vlastnosť, ktorá nie je esenciálna, tak naša predikácia nie je ani esenciálna, ani akcidentálna. Je to ešte vôbec predikácia?

V pravdivostných podmienkach, ktoré uvádzate na konci svojej repliky, mi nie je jasný pojem výroku vyjadrujúceho esenciálnu či akcidentálnu predikáciu. Vyjadruje ju singulárny výrok, ktorého subjekt nemá denotát? Čomu sa v takom prípade pripisuje esencia alebo jej prvok? Budem preto predpokladať, že je to výrok, ktorého subjekt denotuje nejakú substanciu alebo akcident. V prípade esenciálnej i akcidentálnej predikácie by denotát subjektu mal *mať* pripisovanú esenciu či jej prvok, ktorý je denotátom subjektu, inak to nebude predikácia v žiadnom z vašich vymedzení a) – c). Lenže z toho mi vyplýva, že výrok vyjadrujúci esenciálnu, resp. akcidentálnu predikáciu nemôže byť nepravdivý, pretože ak denotátu subjektu pripisuje esenciu alebo vlastnosť, ktorú jeho denotát nemá, tak nejde o predikáciu v zmysle a) – c). Bol to váš zámer, alebo je to nechcený dôsledok prijatých definícií? Nakoniec ešte raz kladím otázku, či podľa vás existuje aj predikácia, ktorá nie je esenciálna ani akcidentálna?

(26) SOUSEDÍK, S.: Budu na vaše otázky odpovedať po řadě.

1) Musím pripustiť, že moje formulace v repl. 9 je zavádějící. Považuji za individua jednak substance, jednak akcidenty těchto substancí. Substance jsou individuální samy sebou (zdroj jejich individualnosti – tzv. principium individuationis – je jim imanentní), akcidenty jsou individuální vlivem substance, kterou vymezují (zdroj

jejich individuace je jim vnější). Na této prioritě substanci, která však v naší souvislosti nehraje (dosud?) roli, jsem založil své tvrzení v repl. 9.

Elementární agregáty jsou individua v širším smyslu, jsou prvním a bezprostředním předmětem našeho poznání. Jejich prostřednictvím dospíváme teprve k poznání individuí v přesném smyslu, tj. k substancím a akcidentům. Pro individua je charakteristická jednota, nerozdělenost („individuum“ souvisí s latinským *dividere*, dělití, „in“ je zápornka). Elementární agregáty (latinské „*grex*“ znamená stádo) se vyznačují nižším stupněm jednoty, jsou to jakoby stáda seskupená kolem pastýře, tj. substance.

2) Nejsem si jist, zda jsem do hloubky pochopil vaše vývoody. Substance uvažovaná bez akcidentů má podle mne vždy nějaké mě, na jejichž základě lze koncipovat její vlastnosti. Můžeme si např. myslit Sokrata tak, že abstrahujeme od jeho statečnosti, což je akcident, jakož i od toho, že je statečný, což je vlastnost. To, co nám zbude je reálná Sokratova substance.

Odhlížet čili abstrahovat od akcidentů můžeme ovšem dvojím způsobem:

1) Tak, že jejich přítomnost v substanci popíráme a vylučujeme. Substance, která má nutně nějaký akcident, se vlivem tohoto způsobu abstrakce promění v pouze intencionální jsoucno. Takové jsoucno je snad právě to, co myslíte výrazem „čirý pojem“.

2) Tak, že od oněch akcidentů abstrahujeme, aniž bychom jejich přítomnost v substanci popírali. V tom případě substance zůstává reálným jsoucnem. Já slova „abstrakce“ (a synonymy) užíval dosud stále pouze v tomto druhém smyslu.

3) Odpověď je patrna z předchozího. V příkladu s Novákovou hlavou jsem nepředpokládal, že jeho hlava je jeho akident. Je to jeho fyzická část, která se však podobá nutným akcidentům v tom, že bez ní Novák nemůže existovat.

4) Myslím, že čtyři vami uváděné typy substanci vskutku existují, byť pravděpodobně ne všechny v aktuálním světě (resp. v té jeho části, s níž jsme bezprostředně obeznámeni). Zde přicházíme do styku pouze se čtvrtým z vami uváděných typů

5) Potvrzuji, že prvky esence jsou esenciální vlastnosti. V dalším však narážím ve vašem textu na formulaci, která podle mého mínění není správná. Píšete totiž, že při predikaci kteréhokoli ze třech mnou uvedených typů se buď substanci nebo akcidentu připsuje jejich esence (nebo její prvek). To však platí pouze o dvou prvních typech predikace (jímž dohromady říkám „predikace esenciální“). Při třetím, akcidentálním typu predikace připsujeme substanci vymezení akcidentem, který má esenci (resp. prvek esence) F. „Sokrates je statečný“ je tedy třeba analyzovat „Sokrates je vymezený akcidentem, který má esenciální vlastnost statečnost. Srov. repl. 15, str. 44: „Individua mohou mít...“

Děkuji za upozornění na nezamýšlený důsledek mých, jak upozorňujete, nepřesných definic. Snad bych ty definice vylepšil, kdybych je zúžil a řekl, že v nich jde pouze o predikaci, jejímž vyjádřením je pravdivý výrok.

Vedle tří uvedených typů singulární predikace je myslitelný ještě typ čtvrtý, který jsem v replice 25 označil písmenem d). Vyskytuje-li se vůbec v přirozeném jazyku, pak jen zcela ojediněle: Snad by např. student mineralogie mohl při zkoušce na otázku „jaký je toto nerost?“ odpovědět: „Tvar tohoto krystalu je tvarem vápence dvoj-

lomného". Myslim, že by svúj poznatek však asi vyjdlil jinak, např. „z tvaru krystalů soudím, že se jedná o vápence dvojlomný" či nějak tak podobně.

(27) CMOREJ, P.: V bode 2 som chcel odlišiť to, čo vkladáme do pojmu určitej substancie, keď ju vymedzujeme, od toho, čo o nej tvrdíme. Vo vymedzení substancie môžeme abstrahovať od jej akcidentov A_1, \dots, A_m a vlastností V_1, \dots, V_n (od mnohých vlastne musíme, lebo o nich nevieme), čo nemusí viesť a spravidla ani nevedie k sporu. V tomto prípade sa z pojmu substancie nedá vyčítať, ktoré z týchto akcidentov a vlastností jej prislúchajú, ale to neimplikuje, že ich nemá (nikedy ich možno deduktívne odvodiť z istých predpokladov o substancii). Na druhej strane podľa mňa nemožno konzistentne tvrdiť, že substancia nemá nijaké vlastnosti, resp. že môže byť bez nich (čo neplatí, ako píšete, o akcidentoch), ako jej nemožno konzistentne upierať jej nevyhnutné vlastnosti či akcidenty. Tu nejde o abstrahovanie od vlastností a akcidentov substancie, ale o tvrdenia, že ich nemá. Zdá sa, že v tom sa zhodneme, o čom svedčí vaše odlišenie popierania výskytu akcidentov v substancii od abstrahovania od nich. Len nechápem, prečo by sa substancia, ktorej upierame nejaký esenciálny akcident, mala premeniť na intencionálne súcno. Má azda tvrdenie, že človečnosť nie je akcidentom V. Klausu, takú moc, že ho premení na číry intencionálny objekt vo vašom zmysle, teda na niečo, čo existuje iba ako predmet rozumu?

Nerozumiem vašej reakcii na môj bod 5. Píšete, že pri akcidentálnom type predikácie „pripisujeme substancii vymezení akcidentem, který má esenci (resp. prvek esence)". Nechýba tu niečo? Mám to chápať tak, že pri tejto predikácii sa substancii pripisuje akcident s esenciálnou vlastnosťou? A možno zvrät „je vymezený akcidentem ...", ktorý sa vyskytuje vo vašom príklade o Sokratovi, pokladať za synonymný s výrazom „má akcident ..."?

Myslim, že v ďalšej časti dialógu by sme sa mali maximálne sústrediť na akcidenty. Nemálo ste o nich už povedali, ale diskusii na túto tému som sa pre zaneprázdnenosť inými problémami vyhýbal. Nadišiel čas vrátiť sa k niektorým vašim tvrdeniam a položiť vám niekoľko otázok, ktoré som si odkladal na vhodnejšiu príležitosť. Súhlasíte?

(27) SOUSEDÍK, S.: Pokud jde o bod 2. dosáhli jsme, myslím vzájemného porozumění a shody. Zbyla pouze věc podle mého mínění podružného významu, na níž upozorňujete otázkou „Len nechápem, prečo by sa substancia, ktorej upierame nejaký esenciálny akcident, mala premeniť na intencionálne súcno." Vysvětlil bych věc takto: Koncipují-li esenci substance s, která má nutně akcident a, takovým způsobem, že do její esence zahrnu i vlastnost „nemít akcident a", pak koncipují esenci, která se může vyskytnout jenom ve stavu A, ale nikoli ve stavu K. Jinak řečeno: individuum x, které má takto koncipovanou esenci, nemůže reálně existovat, ale existuje ovšem intencionálně. Nepřikládám však této tezi žádnou „systémovou" důležitost a obejdu se v dalším i bez ní.

K Vašemu dotazu sdělují, že výrazy „mít akcident" a „být vymežován akcidentem" znamenají pro mne vskutku totéž. Akcident je určitá modifikace substance,

ktorá nemění její esenci (nezpůsobuje její zánik), nýbrž substanci pouze „modifikuje“ či „vymezuje“.

Pokud jde o větu, která se vám v mém textu zdá neúplná, není to snad tím, že při její citaci neuvádíte závěrečně „F“? Mám nieměně dojem, že by bylo lépe ponechat tyto věci až na dobu, kdy budeme mít za sebou zásadní diskusi o pojmu akcidentu.

(28) CMOREJ, P.: Hoci hlbší rozbor akcidentálnej predikácie môžeme odložiť na neskoršie, myslím, že by sme mali odstrániť nedorozumenie, ktoré vyvolala moja formulácia týkajúca sa tejto predikácie. Najprv sa pokúsim preformulovať vaše vymedzenia predikácií a zaviesť niekoľko označení, ktoré sa nám môžu zísť v budúcich úvahách o akcidentoch.

Nech S je ľubovoľná substancia, ES jej esencia, Es_1, \dots, Es_m prvky tejto esencie a A_1, \dots, A_r všetky akcidenty substancie S . Substancia S tvorí spolu so svojimi akcidentmi A_1, \dots, A_r elementárny agregát, ktorý môžeme označovať symbolom $(S; A_1, \dots, A_r)$. Ďalej nech A je ľubovoľný akcident, EA jeho esencia a Ea_1, \dots, Ea_n prvky EA . Podľa vašich vymedzení, ktoré ste uviedli v replike 25, pri *predikácii prvého typu* sa substancii S pripisuje (= predikuje) jej esencia ES alebo nejaký jej prvok Es_i . Pri *predikácii druhého typu* sa nejakému akcidentu A pripisuje jeho esencia EA alebo nejaký jej prvok Ea_i . Pri *predikácii tretieho typu* sa substancii S , ktorá je zložkou elementárneho agregátu $(S; A_1, \dots, A_r)$, pripisuje esencia EA_i niektorého jej akcidentu A_i alebo nejaký prvok esencie Ea_i .

V replike 26 som v bode ad 5) napísal, že „pri každej predikácii (ktoréhokol'vek z troch uvedených typov) sa buď substancii, alebo akcidentu pripisuje *ich* esencia alebo jej prvok“. Keď som to formuloval, mal som neurčitý dojem, že to zahŕňa aj tretí typ predikácie, lebo entitou, ktorej niečo predikujeme, je v každom type predikácie buď substancia, alebo akcident a entitou, ktorú pripisujeme, je buď esencia substancie, alebo akcidentu či prvok tejto esencie. Pripúšťam však, citovaná formulácia je zavádzajúca, lebo pri jej čítaní sa priam vnucuje interpretácia, podľa ktorej sa pri každej predikácii akcidentu pripisuje jeho esencia, prípadne jej prvok a substancii sa pripisuje *jej* esencia alebo prvok tejto esencie, kým pri akcidentálnej predikácii sa substancii nepripisuje jej esencia ani prvok tejto esencie, ale esencia niektorého jej akcidentu alebo jej prvok.

Ak som v uvedenej rekonštrukcii vašich vymedzení predikácie a v korekcii nepresnosti, ktorej som sa dopustil v replike 25, neurobil nejakú inú chybu, môžeme sa pusť do „zásadnej diskusie“ o pojme akcidentu.

Na záver ešte poznámka k vašej vete z repliky 26 (bod 6), ktorá sa mi zdala neúplná. Ide o vetu „Pri tretím akcidentálnom type predikácie pripisujeme substanci vymedzení akcidentem, ktorý má esenci (resp. prvok esence) F“, ktorej som celkom nerozumel, lebo mi nebolo jasné, čo znamená „vymedzení akcidentem“. V domnení, že ide o preklep, som výraz „vymedzení“ nahradil slovom „vymedzené“. Tak som z vašej formulácie získal síce zrozumiteľnejší, ale neúplný výraz, v ktorom sa hovorí o substancii vymedzenej akcidentom s esenciou F , ale chýba v ňom zmienka o entite,

ktorá sa substancii predikuje, hoci inak je zrejmé, že by to mala byť esencia spomenutého akcidentu.

(28) SOUSEDÍK, S.: Vaše charakteristiky tri typů predikace (= připisování) se mi zdají přijatelné, rád bych je pouze při této příležitosti doplnil poznámkou objasňující vztah predikace ke vztahu oslabené identity.

Nejprve několik přeběžných vysvětlivek:

I. Mě F substance x může být ve stavu A předmětem rozumu dvojím způsobem: a) S vyloučením všech ostatních mě, které jsou s F ve stavu K reálně identické. Mě, jež je předmětem rozumu tímto způsobem, nazýváme „mě ve stavu A“. Příklad: lidství. b) Bez tohoto vyloučení. V tomto případě je předmětem rozumu bezprostředně F, a jeho prostřednictvím blíže nevymezeným způsobem celé x. Příklad: člověk.

II. Mě G akcidentu y může být ve stavu A předmětem rozumu trojím způsobem: a) S vyloučením všech ostatních mě, které jsou ve stavu K s G v y reálně totožné, a s vyloučením substance x, kterou akcident y vymezuje. Příklad: ctnost b) Bez vyloučení ostatních mě, které jsou ve stavu K s G v y reálně totožné, ale s vyloučením substance, kterou y vymezuje. Příklad: ctnost. Přírozeným jazykem nelze, jak patrně, rozlišit možnost a) od možnosti b). c) bez obou uvedených vyloučení. V tomto případě je bezprostředním předmětem rozumu mě G, a jejím prostřednictvím blíže nevymezeným způsobem celé x a y. Příklad: ctnostný. Je-li mě F (resp. G) předmětem rozumu tímto druhým (resp. druhým nebo třetím) způsobem (tj. jako vymezená část blíže nevymezeného celku), nazýváme ji „(ontologická) vlastnost“ (dále pouze „vlastnost“).

Po těchto přeběžných vysvětlivkách přistoupím k ohlášené doplňující poznámce: O pravdivém výroku, ve kterém se o individuu x predikuje (= individuu x připisuje) vlastnost F, platí:

1. Při prvním a druhém způsobu predikace se mě v A, jež je v rámci F bezprostředním předmětem rozumu, vztahuje k individuu x vztahem oslabené identity. Příklad: Při predikaci vyjádřené výrokem „Sokrates je člověk“, se mě „lidství“, jež je v rámci vlastnosti „člověk“ bezprostředním předmětem rozumu, vztahuje k Sokratovi vztahem oslabené identity.

2. Při třetím způsobu predikace se mě v A, jež je v rámci G bezprostředním předmětem rozumu, nevztahuje k individuu x vztahem oslabené identity. Tímto vztahem se k x vztahuje pouze (pravá nebo nepravá) část toho, co je v rámci G předmětem rozumu pouze zprostředkovaně a nevymezeně. Příklad: Při predikaci vyjádřené výrokem „Sokrates je statečný“ se statečnost nevztahuje k Sokratovi vztahem oslabené identity, nýbrž se k němu tímto vztahem vztahuje pouze to, co je prostřednictvím statečnosti do vlastnosti G nevymezeně zahrnuto, totiž „substance vymezovaná“ statečností.

(29) CMOREJ, P.: Diskusiu o akcidentoch začnem upozornením na istú dvojznačnosť vášho používania slova „vymezení“. To, že substancia S má akcident A, vyjadrujete výrazmi, ktorým v slovenčine zodpovedajú výroky tvaru „A vymedzuje S“ alebo tvaru „S je vymedzovaná (vymedzená?) akcidentom A“ (repl. 27), resp. „S má

akcident A". Slovo „vymedzuje“ je dvojargumentový predikát, ktorý označuje určitý vzťah medzi akcidentmi a substanciami. Na tento vzťah sa podľa môjho názoru vzťahuje aj substantívum „vymedzenie“ (od iných významov tohto slova tu, samozrejme, abstrahujem). Veď o čom inom je reč vo výroku „Vymedzenie je vzťah medzi akcidentmi a nimi modifikovanými substanciami“, ak nie o tomto vzťahu? Na druhej strane v replike 24 akcident charakterizujete ako to, čo sa vyskytuje iba ako vymedzenie, z čoho mi vychodí, že akcident je vymedzenie. To znamená, že termín „vymedzenie“, a teda aj vaše „vymezení“, je prinajmenej dvojznačný: označuje jednak vlastnosť byť akcidentom (alebo jej rozsah), jednak uvedený vzťah medzi akcidentmi a substanciami, ktorý existuje medzi daným akcidentom A a substanciou S práve vtedy, keď A modifikuje, determinuje S. Ak s týmto záverom súhlasíte, myslím, že vzhľadom na dôležitosť tohto vzťahu vo vašej koncepcii je viac než žiaduce sa tejto dvojznačnosti vyhnúť a uvedené dva významy odlišiť aj terminologicky, t. j. namiesto výrazu „vymezení“ (a „vymedzuje“ a pod.) zaviesť iný termín alebo sa vrátiť k niektorému z pôvodne používaných výrazov „modifikácia“ či „determinácia“. Uvedenou dvojznačnosťou možno vysvetliť aj moje rozpaky nad vetou obsahujúcou zvrät „připisujeme substancii vymezení akcidentem“, ktorej som nerozumel (replika 26, bod 5). Ani pri jednom z naznačených významov mi nedávala zmysel, a preto som vaše „vymezení“ nahradil slovom „vymezené“.

Nechajme teraz bokom vzťah medzi akcidentmi a substanciami a sústreďme pozornosť na pojem akcidentu samého. Obmedzme sa na akcidenty individuí (prvých substancii), ktoré niekedy nazývate individuálnymi akcidentmi (v slovenčine by bol asi lepší termín „individuové akcidenty“, ktorému budem dávať prednosť). Charakterizovali ste ich ako fyzické predmety (repl. 11), ktoré sú „na inom“ (repl. 3) alebo „v inom“ (repl. 7). To znamená, že zaujímajú isté miesto v čase a priestore. Zdá sa, že na zistenie výskytu akcidentu A na/v substancii S by malo stačiť skúmanie individua S. Nemýlim sa? Ak áno, čo nás oprávňuje tvrdiť, že ide o súcno na/v substancii S? Predpokladám tiež, že individuové akcidenty sú empirické predmety (repl. 3), ktoré majú – aspoň niektoré – nejaké časti (repl. 5). Zaujímalo by ma, či existujú jednoduché akcidenty, ktoré nemajú nijaké časti.

(29) SOUSEDÍK, S.: V češtině se často slovo, které označuje vztah, přenáší na některý člen toho vztahu. Tak např. „mazání“ může vedle činnosti (tj. vztahu) označovat i to, čím se maže, tedy např. mast. To může vést někdy k nedorozumění, jako se to stalo nám se slovem „vymezení“.

K meritorní otázce: Ano, k zjištění výskytu (absolutního, tj. nerelativního) akcidentu A v substancii S stačí zkoumat substancii S. Toto zkoumání se uskutečňuje dvojím odlišným způsobem, podle toho, je-li A v S nahodile nebo nutně: Ukáží na příkladu, jak probíhá v prvním případě:

Teplota, kterou hmatem cítím ve vodě ohřáté v nádobě nad ohněm, je zřejmě nějaké reálné, časoprostorové jsoucno od vody odlišné, ale neschopné samostatné existence. Nelze hmatat teplotu jako takovou: je zřejmé, že teplota je nutně teplotou něčeho.

Co nás opravňuje tvrdiť, že teplota je „v“ substancii, např. „ve“ vodě? Fakt, že teplota je neschopná samostatné existence, a pfece existuje, poukazuje na to, že tu musí být jiné jsoucno, které ji existenci nějak umožňuje. Dohodneme se, že vztah teploty k tomuto jinému jsoucnu budeme charakterizovat výrazem „býti v“. Je zřejmě správné si myslít, že teplota, kterou cítim, ponořim-li prst do vody, je právě v té vodě, a nikoli třeba ve studeném kameni, který leží opodál. Bližším zkoumánim vztahu „býti v“ dospíváme pak k přesvědčení, že se jedná o vztah vymezení.

K poslední otázce: Nevim, co přesně rozumíte slovem „jednoduchý“, když mluvíte o „jednoduchých akcidentech“. Zastávám názor, že existují akcidenty, které nemají fyzické (= rozprostraněné) části.

(30) CMOREJ, P.: Z vašej odpovede na „meritómu otázku“ vysvitá, že existujú dva druhy akcidentov: absolútne a relatívne. Nezmenili ste sa však o tom, či aj na zistenie výskytu relatívneho akcidentu A na/v substancii S stačí skúmať S. Zrejme to vždy nestačí, o čom svedčí aj jeden z vašich príkladov na akcidenty, uvedených v replike 3, a to vzdialenosť Petra od vrcholu Snežky v čase T. V tomto prípade sa nám skúmaním zameraným výlučne na Petra nikdy nepodari zistiť, aká je jeho vzdialenosť od vrcholu Snežky. Lenže to znamená, že vymedzenie akcidentu ako súcna na/v substancii je úzke.

V tejto súvislosti sa vynára aj iný problém. Z vašich tvrdení o akcidentoch usudzujem, že pre všetky substancie S_1 , S_2 a každý akcident A platí, že ak $S_1 \neq S_2$ a S_1 má akcident A, tak S_2 nemá akcident A. Mohli by sme to povedať aj tak, že akcidenty ľubovoľnej substancie S prislúchajú iba S a ničomu inému. Teda ak Peter a Ján sú dve osoby, tak Petrova vzdialenosť od vrcholu Snežky v čase T je akcident, ktorý prislúcha len Petrovi, a Jánova vzdialenosť od vrcholu Snežky v čase T prislúcha iba Janovi a nikomu inému. Problém je v tom, že ak Peter i Ján sú v čase T od Snežky rovnako ďaleko, tak nemôžeme povedať, že vzdialenosť Petra od Snežky v čase T = vzdialenosť Jána od Snežky v čase T, pretože ide o dva rôzne akcidenty. Nemohli by sme povedať ani to, že vzdialenosť Petra od Snežky v čase T = 1 km, lebo 1 km nie je akcident. Podobné výhrady možno vzniesť aj proti akcidentálnemu chápaniu teploty, farby, tvaru, chute, výšky, váhy a pod. (sú to samé akcidenty?). Nielen vo fyzike, ale aj v každodennom živote sa vzdialenosti, teploty, výšky a váhy pokladajú za veličiny, a nie za akcidenty.

Termin „jednoduchý akcident“ možno interpretovať prinajmenej dvoma spôsobmi. Môžeme nim rozumieť jednak akcident, ktorý neobsahuje nijaké *iné akcidenty* ako svoje časti, jednak akcident, ktorý neobsahuje nijaké *iné fyzické* časti. Akcident v prvom zmysle budem nazývať *atomárnym akcidentom* a akcident v druhom zmysle *fyzicky jednoduchým akcidentom*. Prepokladám však, že aj fyzicky jednoduchý akcident je fyzický predmet, ktorý zaujíma isté miesto v čase a priestore. Preto ma dosť prekvapilo vaše tvrdenie, že existujú akcidenty, ktoré nemajú fyzické (= rozpriestranené) časti. Nechceli ste povedať, že tieto akcidenty nemajú *pravé*, od nich odlišné fyzické časti? Akcidenty sú predsa fyzické predmety (vaša replika 9) a tie sú rozpriestranené. Poznemenávam, že uvažujeme iba o prvých či individuových akcidentoch.

Na záver spresním a zopakujem záverečnú otázku predchádzajúcej repliky: Existujú atomárne akcidenty a akcidenty, ktoré sú fyzicky jednoduché?

(30) SOUSEDÍK, S.: Ontologie vztahů (na rozdíl od jejich logiky) je dnes téměř zapomenuté vědění odvětví. Pokusím se v dalším obhajovat jednu z kdysi rozšířených teorií, která se mi zdá plauzibilní. Především však navrhuji, abychom místo „akcident A je v/na substanci S“ říkali „substace S je subjektem akcidentu A“. Dále prosím, abychom především omezili zkoumání na vztahy dyadické.

Máte pravdu, že na zjištění, je-li substace S (např. Petr) subjektem relativního akcidentu A (např. vzdálenosti 1 km od) nestačí zaměřit zkoumání na S (na Petra), nýbrž je třeba přihlídnout i k druhému členu vztahu (např. k vrcholu Sněžky). Podle mého mínění však není správná domněnka, že z toho plyne, že vymezení akcidentu jako „jsouca, jehož subjektem je substace“, je příliš úzké. Budu zastávat teorii, podle níž individuový vztah (např. vzdálenost 1 km od) je akcident jehož subjektem je jediná substace (Petr), kdežto druhý člen vztahu (vrchol Sněžky) je pouze předmět, jehož se onen vztah jako svého terminu týká, který však není jeho subjektem. Odůvodňuji tuto teorii tím, že říkáme-li, že „Petr je vzdálen 1 km od vrcholu Sněžky“ tvrdíme, že Petr má vlastnost být vzdálen 1 km od vrcholu Sněžky, kdežto vrchol Sněžky tuto vlastnost samozřejmě nemá. Protože jsme si náhodou zvolili za příklad vztahu vzdálenost, jež je symetrická, má ovšem i vrchol Sněžky vlastnost být vzdálen 1 km, nikoli ovšem k sobě samému, nýbrž k Petrovi. Podle teorie, kterou zastávám, jsou ovšem Petrův distanční vztah k vrcholu Sněžky a distanční vztah vrcholu Sněžky k Petrovi dva numericky (= individuově) odlišné vztahy. Domněle absurdní důsledek teorie, na který upozorňujete, že jsou-li např. Petr a Jan stejně vzdáleni od vrchlu Sněžky, vztahují se k ní dvěma odlišnými individuovými vztahy, bez rozpaků akceptují. Není to absurdní, nýbrž pouze (pro toho, kdo po dlouhá desetiletí věci viděl prismatem odlišné teorie) překvapivé. Při tom je však zcela přirozené si myslet, že kdyby Jana náhle zabil blesk, přestal by tím existovat nejen Jan, ale i jeho vztah ke Sněžce, kdežto Petr a jeho vztah by existovali dále.

Podle teorie, kterou zastávám, má individuový vztah jako každé jiné individuum metafyzické části, a to v našem příkladu: 1) Vzdálenost od (část vymezovaná), 2) jednoho kilometru (část vymezující), 3) Petrova (část nepravá, individualita).

V každodenním životě považujeme vztahy za akcidenty, na jejichž základě koncipujeme to, co signifikujeme binárními (resp. n-árními) predikáty. Ve fyzice nás nezajímá ontologický status distančních vztahů, nýbrž se v ní zabýváme pouze jednou jejich m-částí, tou kterou označujeme pomocí číslce (té se pak říká „veličina“). Odpovím-li na otázku „kolik km je Petr vzdálen od vrcholu Sněžky?“ slovem „jeden“ je to zkratkovitá odpověď podobně, jako když na otázku „které maso má Petr nejraději?“, řeknu např. „hovězí“.

Musím přiznat, že jsem dosud nepochopil, co miníte „jednoduchými akcidenty“ a jejich dvěma typy. Mohl byste to objasnit pomocí příkladů? Fyzické části nemají podle mého mínění např. akcidenty čiže duchovních substancí (pokud jste přesvědčen, že takové substance neexistují, přípustíte pravděpodobně, že jsou alespoň možné, což v naší souvislosti stačí).

(pokračovanie)

*Prof. Stanislav Soušedík
Slovenská 35
101 00 Praha 10*

*Pavel Cmurej
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19, 813 34 Bratislava
e-mail: organon@klemens.savba.sk*

LITERATÚRA

- [1] SOUSEDÍK, S. (2000): Aristotelské pojetí individua v dnešní filosofické diskuzi. **Organon** E, č. 1, 1-12.